

történetírásban feltaláljuk. Így korán szélesen kiterjedő ismereteket szerzett magának a' geographiában; ezek által csak hamar esmeretessé lett a' legnevezetesebb tudósok előtt, és 22 évü korában kir. geographus-sá tétetett. Ekkor kezdé esmereteinek massáját megállapítani és rendbe szedni, és ez által szerzé meg magának azt a' finom tactust, melly valami ösztönhöz hasonlít, de d'Anvillenél az éles elméjü és minden környülmények tekintetbe vételével tett öszvehasonlítások szüleménye vala. Az ő éles látása csaknem mindenütt fellelé a' valóságot. Azért mint criticust egy a' legelső helyek közül illeti őt, 's annál méltóbban, mivel az ő véleményeinek 's gyanításinak nagyobb része a' későbbi nyomozások által pontosan bebizonyodott. Öszvesen 211 abroszt és plánumot 's 78 értekezést adott ki. Mindenek felett említést érdemel a' régi Egyiptom földabrosza. Az ő „*Orbis veteribus notus*“, és „*Orbis romanus*“ czimü munkájának mindenek kezén szükség forogni, kik a' régi történetírást olvassák, valamint az ő Galliát, Italiát 's Görögországot ábrázoló mappájának is. Hasonlót kell mondanunk ugyan ezen tartományok középkori mappájiról is. Az újabb időkorra való mappái is szolgálatják mind azt, valamint az akkor meglévő segédeszközök engedtenek. Ő maga egyszerű és szerény volt, ámbár a' gáncsolás iránt egy kicsit kelletlenül érzékenyebb. Testének természetes gyengesége nem gátlá őt, hogy naponként 15 órát dolgozzon. Két évvel halála előtt meghódolának szellemi tehetségei a' vénségnek, 's így hal meg 1782. Drága mappagyűjteményét az országló szék vásárlotta meg 1779.

ANYAFIAK, vagy anyarokonok (cognati) azok, a' kik valakinek anyja után vérei. A' magyar törvényben az 1-ső rész 116, 117, 118 és 120. szerint azon rokonok is anyafiaknak tartatnak, a' kik ugyan azon egy nemzetségből, de leányágon, származnak. *Th.*

ANYAJELEK. Ha a' most születtek a' színnek bizonyos különöségeit, foltokat a' bőrön 'sat. hoznak magokkal a' világra, anyajeleknek szokták azokat nevezni. A' dologért magáért a' tapasztalás szól, 's a' köz nép azt annak tulajdonítja, hogy az anya valamelly dolgot megcsudált. Ha a' gyermek setét-veles foltot hoz magával, akkor azt mondják, hogy az anyát terhességében ott, hol a' folt a' gyermekben van, cseresnye érte. Megmutatásul még Jakob mesterségére is utalnak, tarka bárányt hozhatni elő. A' philosophusok azon voltak, hogy nem csak az anyajeleket, hanem más különösségeket is, mint a' tagok csonkaságát, alakját, többségét vagy kevesebbségét 'sat., az anya képzelő erejének és így lelkének a' gyermekre való befolyásából magyarázzák. De helyes és pontos felbontszolások tanítják, hogy az anyából egy ideg sem megy a' gyermekbe, a' mi pedig megkívántatnék, ha az anya lelkének a' gyermek formálására befolyásának kellene lennie. Sőt inkább pontos figyeletek tanították, hogy a' gyermeknek különösségei és formátlaniságai, mellyeket valamelly képzeleti idea következésének tartanak, természetes munkálatait a' gyermek testében és helyzetében lévő olly állapotoknak, mellyek részént a' képzeleti ideára való külső alkalomadás előtt már megvoltak, részént még azoknak hypothesise szerént is, kik az anyai-képzelő erőnek ezen munkálatait veszik fel, az által elő nem állhattak. Láthatni is ilyen különösségeket az anyáknak minden megelőző képzelődések nélkül, nem különben a' plánták országában való születéseknél is, hol semmi lélek, ennél fogva semmi képzelő erő sem vehet részt a' formálásban. Minden illyes dolgok következkéskép semmi nem egyebek mint az életmives életben, de nem az anyalelkében, megelőzőleg előállott rendetlenség következkései. *A. B. P.*

ANYAKÖNYV, I. MATRICULA.

ANYASZENTEGYHÁZ, I. SZENTEGYHÁZ.

ÁNYOS PÁL, kitünőbb magyar elegiakiöltő, Esztergári, Veszprém mellől. Nemes szülektől lett Decemberb. 1756. Komáromból nagy-

anyjától Győrre vivék iskolába, majd Pápára. Már 16-ik esztendejében tanács e vagy tetsző hajlandóság Sz. Pal remete szerzetébe lép-teté, 17-ikben szorosabban kötelezé magát, 's Nagy-Szombatba küldék tovább tanulni, 20-ikában philosophia doctóra. A' heves, érzékeny 's nagy hazafini indulatu ifjut egyéb tanulásai közben Bessenyei György-nak 1772, Báróczinak 1774 magyarul megszólalt munkáji 's főkép Barcsainak forró honisággal irt versei kapták meg, 's egy teremteni vágyó ihlet járta el költőinek fakadt keblét. Megkezdett Ovidiusa, kiből Penelope't fordítá, 's Virgiliusa, Horatiusa 's még Lucanusa mellől is el-inté a' serdülendő nyelv árva Musája 's nem csak utánazó szellem terülvén reá, melly az nj időben a' deákoskodó versírókat csiklandá a' nagy példányok után, hanem önerejűség lobogtatván, tulajdon nyelvét ragadtatta meg vele nemzeti büszkesége. Kitétszó ez a' honi magas akarat tüze el-elkeseredésében. A' mit illy természeti buzdulat az ifju Paulinusnak versekbe sugdosa, bizodalommal küldé Barcsainak, mint érzett lelki rokonjának. 'S a' jó nevelésű Barcsai szívesen fogada, vezetre buzdítá a' tapadó ifju költőt, esmeretségbe hozta különösen a' philosophiai lélekkel verselgetett báró Orczi Lőrinczel, Báróczival, Bessenyeivel, a' mi a' nemzet kivirradásán setét borongót mind inkább közelítette isteneihez, mert nyájas intésre könnyebben fejledezik a' rejtező tartalom, ámbár erős geniet akarmelly pedant critica sem ijeszt el. Repül az arany sas keresztül zivataron is, de szebben fényledeznek tollai vidító nap sugarain. Ányost barátság is éleszté már 's neki annak támogatásaira, mint igen érzékenyen születettnek, nagy lelki szüksége volt. Budára jó 1777 Nagy-Szombatról az universitas, ő vele, 's theologiaját itt tanulja 5 esztendeig. Itt, ugy látszik, kényére élt, könnyű vérű, hamar nyíló természete mindenütt hirtelen talált örömet, 's világ előtt is megfordulhatasa eleven lelkét jótévő mozgásban tartotta. Barcsaihoz, az ő szeretettjéhez, 10 költői levelet irt innen; Bessenyeihez, kinek Catholicussá változásán nagyon tudott örülni, őtöt, Báróczy-, Kréskai-, Mészáros-, Kónyihoz többet kevesebbet. Virág Benedek társát, barátját innen ébreszté. Itt írta több más versét is ezen 5 esztendő alatt, talán itt fordította 2 darabját is németből, azon nyelvet e' német városban jobban gyakorolván. Ez költői kifejlése. Mint embert közép idemu testtel, magas termettel, szökére hajló hajjal és szakállal, tűzben forgó 's boruló-viduló szemmel, könnyen felpattanva, hirtelen lecsendesedhetve, dicsőség vágyában, egyenes lelkűséggel, néha hig ésszel elegy mellázással láták, hallák jární, cselekedni, szolani társai. Majd Budáról 25 esztendő korában a' Nyitra vármegyében feküdt Elefanti klástromban, Novemb. 1781. Egyedül már itt a' meleg vágyakodó cellája falai közt, nem többé körülötte tanuló társai 's a' két város népe. Elefanti magánosságomból, remeteségemből, így ír már Mészáros-, Barcsai-, 's báró Orczihoz. Elkülönözve tücskökkel szerzé mulatságát. Kis házikót csinált kártyapapírosból, rá egy lyukat, hitta tücskeket, jöttek ki 's falevelet adogata enniek. 'S a' sokat ült, a' csak setét falakat látót és csak renetegbe nézöt lassu busongás komorítja el. Most érzé, hogy a' szerzetbeli élet nem az ő meleg véralkatjának való. Melancholiába esik. Es csak esztendő alatt lankada már így el a' repkény elme, az epedő szerelmes szív. Világba inkább megint vele, Székes-Fejérvárra az első grammatica tanítására küldik. De a' szétereszkedett idegeken az ottani még akkor sárvizes gőzű levegő miatt hamar nyavalya foganszott meg, 's Ányos Sept. 5. 1784-ben 28-ik eszt. Veszprém-ben kimult. Vége tovább haladásának poësisben. Temetve ott a' Franciscanusoknál. Költői lelke alkotott még aranyeres és más betegségében is; a' „Kalapos királyt“ fektében, hasára tett papírosra írta. Elefe 's munkáji szép kiadását Bacsányi Jánosnak köszönjük, I. Magyar Minerva, I. köt. Bécsb. 1798. Azok elegiak, költői levelek, allegoriák, énekek 's egy oktató versezete: „Az isteni gondviselés.“ Mindeniken e-

legiai szín. Mély érzés, bőképű phantasia, régi hazai szokáshoz ragaszkodás, vágy a' nemzeti fenmaradásért, férjfiás erő mineműségek. És minden darabja csak könnyen odavetettnek látszik. Mind ez megmozgatta az olvasóságot, 's ezen énekeinek: Szomoru csillagzat, — Im korporsód ajtajánál, 's Esdeklése dallását máig is hallani. Ki hathatott reá? Deák költők nem, azokban nincs az ő meleg érzelmessége, ámbar kitűnő velek társalkodása, mert igen is bőven festegeté hasonlításokul mythológiákat. Romeo és Julia rázta meg Weisse fordítása szerint. De Shakspearent közelebb nem esmerte. Anyosban az a' meleg gyulongás, ömledő áltengedés, valami szebb után esdeklő keresés, hirtelen born, hirtelen derű öntulajdon, eredeti szellem. Ez a' férjfiúi csendre, mely subjectivitását magasabból kormányzotta volna, nem érhetett költőnk még mind a' maga telje nem esmerésében élt, szép önmegfelejtkezéssel nyújt Barcsainak, sőt (mint költőt nézve a' száraz) Bessenyeinek koszorut, tulajdon versei próbák előtte, 's Kőnyiekhez is mely hiven tapad. Igazi mély vonásai a' gazdag genienek, az igen jószívű embernek, ki mindig akkor ébred fel a' maga tökélyét látni, midőn már rég kedvesen hirdetik mások. Belőle kiégni tolakodott tüze 's képzelésének here a' szokott nyelven, úgy látszik theoria nélkül, tétetett vele változtatást, 's így néhol szerencsésen üte ki, másutt nem követendő. Jól eső új fordulatok: A' hajók csendesen uszák utjaikat, Te kis ifjúságnak heversz kebelében. És mind a' kettőre példa: Aggott Orczit látom mint a' sást ifjudni, Sebes szárnyaitól felhőket hasadni; — Szerencsés jövőd! tudom feltalálod, Midőn Troja helyét ekéddel sétálsz. Érettebb korában, hihető, csinos tactusa itt ott egyengetett volna nyelvén, rhythmusán, mint p. o. ezt:

„Te pedig, Barátom, ki Buda hegyéről

Olly szépen Kartigam irtál esetéről,

Méltán dicsekedhetsz tollad erejéről,

Mert borostyánt kaptál nemzedet szivéről.“

könnyen megjobbitotta volna így: Kartigamnak irtál szépen esetéről, Méltán dicsekedhetsz tollad erejéről (vel). Gondolatjait is tömöttebben szötte volna össze, hol most terjengve állnak, 's mivel a' négyes rimű Zrinyiversnem ugyanazonság nélkül csak a' legnagyobb gond után lehet elfogadható, a' mint szerencsésen is betöltötte mind új képpel, gondolatlan néhányait, valamint ezt tenni újonnan Vörösmarty is tudta. De olyan 's egyéb elresteltséget, hiányt nem szükség lenéznünk ma fenhadarázással. Tisztelettel sirjaikhoz kezdőjünknek. Elbusult neki szárnyssal szölongottak fel nemzetünknek bizony még éjében magast akart büszke lelkei 's áldozának szinte csak azt hiven, hogy Sz. Jánosok maradnak a' pusztában. A' tőlök reánk még parlagon maradon mi jelenjünk meg szebb öngyümölcsseinkkel. Jól ítél Anyosról Kölcsi az Élet és Literatura I-ő részében, az 57. lap. 1826.

Döbrentei Gábor.

AORTA, I. EREK.

APÁCZA, I. KLASTROM.

APÁCZAI CSERE JÁNOS, egy Erdély egykori legjelesbb tudósai közül. Tanulásait Kolosvárárt 's Gyulafejevárárt végezvén, Hollandia főiskolájába ment, hol minden napkeleti nyelvekkel megismerkedett, azt tartván, hogy azok minden bölcsesség forrásai. Sok esmeretei 's nagy tudománya olly hirt szerzetek nekie, hogy doctorrá lévén a' theológiában, Ultrajectumba ezen tudomány tanítójának meghivatnék. De ezt a' becsülettel teljes ajánlást bizonyos okok miatt el nem fogadta. Megismerkedett az orvosi tudománnyal is, 's minden koru orvosok írásait öszvehányta, vetette. Haza jöven, először Gyulafejevárárt, azután Kolosvárárt theológiát, philosophiát, mathesist, törvénytudományt tanított olly hírrel és előmenetellel, hogy hazájában a' tudományok visszállítójának tartatnék. Maradandó érdemet szerzett magának, magyar logicáján kívül (Gyulafejevárárt 1656, 8), különösen magyar encyclopaediája